Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

Fabruary-2020

SPECIAL ISSUE-CCVIII

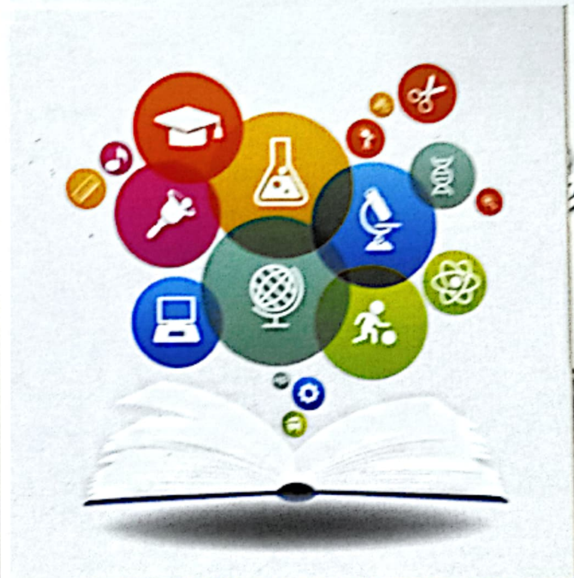

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor:
Dr.Sanjay J. Kothari
Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	७३ वी घटना दुरुस्ती आणि पंचायतराज व्यवस्था	डॉ. संभाजी संतोष पाटील	1
2	कर्मचारी भविष्य निधी संघठन योजनेची पश्चिम विदर्भातील परिणामकारकता - एक समीक्षात्मक अध्ययन	प्रा. डॉ. कु. ताई बा. उके	5
3	गांधीजीके सर्वोदय सम्बन्धी विचार	डॉ. स्मिता दि. जोशी	10
4	परिवर्तन संकल्पना	अंजली भ. पारधी	13
5	आदिवासी विकास विभागामार्फत अमरावती व यवतमाळ जिल्ह्यात राबविण्यात येणा—या योजनांचा आदिवासी कुटूंबावर झालेला परिणाम	डॉ. अनिल गंगाधर पितळे	17
6	वृद्धाच्या समस्या निवारण्यात नवपिढीचे उत्तरदायित्व	वंदना वा. चरडे	22
7	बुध्यांक, भावनीक बुध्यांक आणि आध्यात्मीक बुध्यांक यांचे शैक्षणीक उपयोजन	डॉ. ममता फुके	26
8	संरक्षित अन्नपदार्थ	प्रा. कु. नेहा प्रकाशराव इंगळे	31
9	शिक्षणात शिस्तीची भूमिका आणि अध्ययन प्रक्रियेवर त्याचा होणारा परिणाम	प्रा. डॉ. वीणा वा. लाडे (नारायणे)	34
10	Human Predicament &Expression of Self in the Poetry of A.K.Ramanujan	Dr. G.O. Jondhalekar	37
11	Rural Employment Generation Schemes: An Evaluation.	C. K. Jiwane	40
12	Personality of small villages Students.	Mrs Shilpa Vishal Ganvir	44
13	Health Status In Individuals Using Different Types Of Toothpaste.	Dr.Veena G. Dhoke	46
14	Scope of sports goods manufacturing in india	Dr. Shirish v. Topare	52
15	Reading habits among The youth	Mrs. Archana Atul Sayre	56
16	Public Expenditure and Economic Growth in India – An overview	Prof. Madhavi Nighoskar	60

17	Human Trafficking In India Gross Violation Of Human Rights Legal Prospective **Dr. Varsha Deshmukh**	63
18	Land Suitability Analysis for Agriculture in the Drought Prone Shrigonda Tahsil of Maharashtra using Geo-Spatial Techniques **Devne Manojkumar1, Dhawale Ganesh, Mundhe Nitin, Thakre Sunil3 Dr. Shalini M. Guldeokar.**	66
19	Traffic Management Is Important in Smart Cities: A case study of Cycle Rickshaw pullers in Amravati City, Maharashtra. **Dr. Shalini M. Guldeokar**	74
20	One Step Towards Specific Learning Disability **Mrs. Swati Shekhar Joshi Poonam Dawar (Varma)**	82
21	Green Libraries: A Way Of Sustainability **Mrs. Deepa Dilip Patil**	86
22	"Impact of Leadership Behavior on Employees **Dr. Avinash M. Jumale**	90
23	Impact of Digitalization on Society In the face of huge societal challenges, how can digital transformation make a positive contribution? **Prof.Suresh N.Gawai**	93
24	New Platform And Limitation Of Cashless Economy **Prof.Pratibha Dattatraya Pudale**	99
25	Role of Library and Information Science Professionals in Digital Era **Mr. Sudhir B. Sangole**	102
26	Benefits of exercise in daily life **Dr.Nitin N. Jangitwar / Dr.Ashlesh Ingole(Nagpure)**	107
27	Its Impact on Co-operative Sector in India **Prof.Pandhari G More**	111
28	Digital Libraries: Issues, And Challenges **Dr.Dashiram D. Sambare**	116
29	Medical Negligence: Liability under Consumer Protection Act- A Case Study Review. **Dr. Mahendra L.Pachadkar**	120
30	Analytical Study Of The Provisions In Information Technology Act 2000 Pertaining To Fraud And Cyber Stalking **Dr. Umesh S. Aswar**	123
31	Unemployment Causes and Measures taken by Government **Prof.Dr. Shalini K. Pande**	128
32	Importance of Youth Entrepreneurship **Dr. Rajesh M. Deshmukh**	132

B.Aadhar' *International Multidisciplinary Research Journal*
Impact Factor - ((SJIF) –7.675,
Special Issue
ISSN : 2278-9308
February 2020

33	E-Resources Management from Academics Libraries **Prof.Pramod N.Alone**	135
34	**Goods and Services Tax in India (GST) Rajesh Ramasa Chavan**	140
35	Anita Desai`s Novels: Portrayal of Feminine Sensibility **Punam V. Barabde**	143
36	हिन्दी लघुकथा का उद्भव और विकास क्रम डॉ.आनंदप्पा ईरमुखदवर	147
37	World Trade Organization And Agreement On Agriculture **Dr. P.Y.Nimbalkar**	149
38	The Idea about the 'Nation' – from Women's Perspective in the Indian National Movement. **Dr. Sanjyot Apte**	155
39	Influence Of Specific Training Programme On Physiological Component Of High School Level Male Softball Players **Dr. VikrantJ.Gautam**	160
40	Analysis of Right of Maintenance of Muslim Wife : Indian Perspective **Prof.Dr.Suprabha P. Yadgirwar, / Dr. Sandeep C. Nagarale**	164
41	बुलडाणा जिल्ह्यातील शेतकरी चळवळ इ.स. १९२० ते १९४०. डॉ. किशोर मारोती वानखडे	169
42	**मराठी नाटकांवरील इब्सेन तंत्राचा प्रभाव प्रा. डॉ. भूमिका गो. वानखडे**	175
43	Wrapping Sustainable Development With Women Empowerment – Making The Mechanism Meaningful **Dr. S.P. Yadgirwar**	178
44	आदिवासी लोकसंस्कृतीतील लोकगिते डॉ. प्रफुल्ल गवई	183
45	Theological Element in George Herbert's "The Temple" with the Special Reference to Atonement **Dr Veena R. Ilame**	186

B.Aadhar' International Multidisciplinary Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) -7.675, Special Issue
ISSN : 2278-9308 February 2020

आदिवासी लोकसंस्कृतीतील लोकगिते

– डॉ. प्रफुल्ल गवई
एस. पी. एम. टी. एम. कला व वाणिज्य महाविद्यालय, चिखली

भारत देश हा विविधतेने नटलेला आहे अठरा पगड जातीचे लोक भारतात वास्तव्याला आहेत. भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर शिक्षणाची गंगोत्री लोकांपर्यंत पोहचली. 1960 ते 1970 या दशकांत शिक्षणाची दारे सर्वासाठी खुले झाली आहे. त्यामुळे आपल्यावर झालेल्या अन्यायाचे, द्वेषाचे, हक्काचे आणि अधिकाराच्या बाबत अनेक मानवी समाज लिहिता झाला. आपल्या वेदनांचे प्रकटीकरण साहित्यातून दिसू लागले. "कालचे मुके आज बोलू लागले. शब्दांसवे शब्द तोलू लागले." या सुरेश भटांच्या ओळी आठविल्या शिवाय राहत नाहीत.

यातूनच मराठी साहित्यात ग्रामीण, दलित, आदिवासी, मुस्लिम, स्त्रीवादी, बहूजनांचे साहित्य जन्माला आले. या साहित्यातून लोकपरपंरा व लोक संस्कृती प्रकट व्हायला लागली. या प्रकटीकरणात भारतात सर्वत्र राज्यात दिसून येणारा समाज म्हणजे आदिवासी समाज होय. भारतात एकूण समाज लोकसंख्येच्या प्रमाणात 7.76% लोकसंख्या आदिवासींची आहे. इंग्रजीत त्याला Aboriginal म्हणतात. म्हणजे मूळचे निवासी असा होते. आज 'मूलनिवासी' असा उल्लेख केला जातो. मूलनिवासी म्हणजे आदिवासी होय. आदिवासी हे जंगलात किंवा डोंगराळ भागात वास्तव्याला असलेले त्यांना 'वनजमाती' किंवा 'गिरीजन' म्हटले जाते. आदिवासी समाज म्हणजे एका विशिष्ट भू –प्रदेशावर वास्तव करणारा, एक समान बोलीभाषा बोलणारा, समान सांस्कृतिक जीवन जगणारा, पण अक्षर ओळख नसलेला समाज होय. मात्र या व्याख्येप्रमाणे अक्षराची ओळख जरी नसली तरी भारतीय आदिवासींनी लोकसाहित्याचा साठा हजारो वर्षापासून सांभाळून ठेवला आहे. त्यांच्या लोकसाहित्यात लोकपंरपरा, लोकसंस्कृती जनकथा, दंतकथा, व सत्यकथा या एका पिढी पासून आदिवासी काळापासुन आलेल्या दिसून येतात. आदिवासी समूह हा निसर्गाच्या सानिध्यात वास्तव्याला असलेल्या निसर्ग 'माझी मायमाऊली' भावनेचे जतन करत त्यांनी साहित्याची निर्मिती केली. त्यात आदिवासी सुशिक्षीत तरूण लेखकांना आपल्या लेखनीतून वेदनेच्या साहित्याचे जीवनदर्शन करुन दिले. त्याच आदिवासींच्या लोकपरंपरा व लोकसंस्कृतीत कथा, कांदबरी, काव्य, आत्मकथा, मांडल्या गेल्या. कवितेतून तर वेदना अंधश्रध्दा याचा पाढाच वाचला गेला भुजंग मेश्राम 'ऊलगुलान' 'अभुजमाड' डॉ. उत्तमराव धोगंडे - वनवासी, प्रा.विनायक तुमराम- गोंडवाना पेटलं आहे, डॉ. निलकांत कुलसंगे – इंद्रियारण्य, विठ्ठलसिंह धुर्वे – जब मन विणा के, पुरूपोत्तम शेळमाके – वणसूर्य, प्रा. वामन शेळमाके – 'जागवा मने पेटवा मशाली' वाहरु सोनवणे 'गोंधळ' कृष्णकुमार चांदेकर 'पतुसा' सुनील कुमरे - 'तिळकंठा' यांनी 'आदिवासींच्या वेथा' वेदनाचे चित्रीकरण करुन वास्तविकता जगापुढे मांडल्या आहे.

तसेच आदिवासी समाज जीवनाच्या वास्तविकतेची धग, जनुबाई गावीत - आहोर आणि तृष्णा, मधुकर वाकोडे – झेलझपाट, र.वा. दिघे – वादळ,श्री. म. माटे – बन्सीधर ! तु कोठेरे जाशील ?, भिकेची भुते, केवळ बंजारी म्हणून, वामन चोरघडे – मातीची भांडी, भाऊ मांडवकर – कोलाम, सुरेश द्वादशीवर – हाकूमी,विजय तेंडुलकर – आक्रोश, अनिल सहस्त्रबुध्दे – डांगाणी, मधु मंगेश कर्णिक – सराई, पंढरीनाथ – वाल्या, हिरवा कातळ तांडेल , स्फुर्तिदाता, चंद्रा कष्टकरी, सागर जेव्हा खळवळतो, या कथा कांदबरीतून, आदिवासींच्या जीवनांचे चित्रीकरण दिसून येते.

आदिवासी हा विविधतेने नटलेल्या पारंपरिक लोक जीवनाचा साक्षीदार आहे. हे लोक स्वत:ला रावणाचे वशंज समजतात. त्यांच्या लोकगीतात त्यांच्या पारंपरिक जीवनाचे संदर्भ प्रतिबिंबित झालेले असतात. त्यातून ते येणाऱ्या पिढीला हस्तांतरित करतात. जन्म, मृत्यु, विविध सन, उत्सव, हे नृत्य व गीते गावून साजरी करतात. त्यातून देवदेवता, पूजाविधी, सांस्कृतिक व सामाजिक प्रथा परपंरा, सौदर्य, शृंगार इत्यादी बाबीचे दर्शन झाल्यावाचून राहत नाही. निसर्गात रममान होताना आदिवासी निसर्गाला आदिशक्ती मानतात. त्या शक्ती समजून घेण्याचा प्रयत्न करतात, तिच्याशी एकरुप होतात. तिच्या उपकारापोटी त्या देवदेवतांची पूजा-अर्चा करतात. भारतातील आदिवासी एकूण समाजात बारेलांची लोकगीते यावर आपण विचार करू!

भिलाल हा समाज निसर्गाला मानणारा असुन तो तिचा पूजक आहे. प्रकृतीला तो आपले सर्वस्व मानणारा आहे. याबाबत शंकर तडवला मत व्यक्त करताना म्हणतात, "आदिवासी प्रवृत्तीपूजक धर्म के लोग है प्रकृती को अपनी

माता और परमेश्वर मानते है, जहां हम जीवित है, जिससे हम जिंदा है उसी को हम 'देव' मानते है, मानव के पहले माता – पिता, धरती और मेघ, है आदिवासी प्रकृतीवादी है" यातून ते मातापिता संबोधून निसर्गात एकरुप होतात. त्या एकरुपतेतून त्याने स्वत:च्या जन्माशी, मृत्यूशी, पाप पुण्याच्या कल्पनेशी सत्यनिष्ठा, लोकनिष्ठा, स्त्रीपुरुष संबंधानिष्ठा, श्रध्दा, दृष्ठविश्वास याच्याशी अतिशय घट्टपणे असतो. त्यांची लोकधारणा लोकगीतातून प्रकट केली आहे. त्यात भिलाला बारेला समाजातील लोकगीताचा मांडणी.

पारंपरिक हिन्दू देवदेवताची विषयक लोकगीते खालील प्रकारे नमूद केली आहे.:-

1. महादेवा विषयी 2. गौरी व इतर देवी देवतांन विषयी 3. राम विषयी 4. हनुमाना विषयी 5. कृष्णा विषयी 6. गणपती विषयी 7.पशु देवाता विषयी 8. वाघ देवता विषयी 9. भैस देवा विषयी लोकगीते

संस्कार लोकगीतात खालील लोकगीताचा समावेश होते :-

1) मूल होण्याच्या इच्छे संबंधीत 2) गर्भधारणे संबंधीत 3) गोदभरण्यासंबंधीत 4) जन्म संस्कार संबंधीत 5) नामकरण संबंधीत 6) सूर्य पूजे संबंधीत 7) दिवाळी पूजासंबंधीत 8) कानटोचण्या संबंधीत 9) डाग देण्याच्या संबंधीत 10) विवाहविषयक लोकगीते.

नातेसंबंधी लोकगीते :-

1) पती पत्नी संबंधीत 2) मुलगा व आई-वडील संबंधीत 3) आई वडील व मुलगी संबंधीत 4) सासु सासरे आणि सुन विषयी 5) नणंद भावजय यांच्या संबंधीत 6) देशनी – कोढाणी संबंधीत 7) जेष्ठ आणि सुन संबंधीत 8) बहीण भावाच्या संबंधीत 9) व्याही आणि विहिण विषयक 10) मामा-भाचा संबंधीत 11) जावई-साली 12) मैत्रिणीचा संबंधीत 13) सासर विषयक 14) माहेर विषयक लोकगीताचा समावेश होतो.

सण उत्सव विषयक लोकगीते :-

1) सण-उत्सव यांच्यात दाखविणारे लोकगीते 2) खत्री सणाच्या वेळेत म्हटली जाणारी 3) दिवसा सन निमित्त 4) रक्षाबंधन विषयक 5) नवाई सणाच्या विषयक 5) गोव्हांण पूजा उत्सवाची गीते 7) दिवाळी व पोळा यावेळेची गीते 8) इंदल उत्सवा निमित्त म्हटली जाणारी गीते 9) भगोरिया उत्सवा निमित्त 10) होळी सणाच्या प्रंसग 11) मेलदा विषयक 13) गेहर भरण्याविषयक 14) बुवा आणि बाबा विषयी 15) फगवा उत्सव विषयक लोकगीताच्या समावेश करता येईल.

सामाजिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक लोकगीते, या खालीत गीतांचा समावेश होते.:-

1) बारेला याची ऐतिहासिक लोकगीते 2) महाराणा प्रताप यांच्या कर्तुत्व सांगणारी लोकगीते 3) इंग्रजी संबंधी लोकगीते 4) संस्था भिल्लाविषयी 5) गोंविंदगिरी महाराज विषयक लोकगीते 6) महात्मा गांधी विषयक 7) अंबरसिंग महाराज विषयी 8) खॉजा – नाईका संबंधीत 9) प्रेम प्रसंगाविषयी 10) श्रमगीते 11) कृषी विषयक 12) शोषण विषयक 13) लहान मुलांची गीते 14) खेळ गीते

निष्कर्ष :- 1) आदिवासी भिल्ल वारेला यांचे एकदंर समाजजीवन लक्ष्यात घेता संपूर्ण जीवनाचा घडामोंडीचे अंतर्भाव आपल्या लोकगीतातून केलेला आहे.

2) त्यांच्या वर झालेल्या एकंदर संस्काराचे चित्रण लोकगीतातून मांडल्या गेले. त्याच्यांतील नैतिक मूल्य या गीतातून प्रकट झालेली दिसून येतात.

3) सण व उत्सव मानवता जोपासणारी बाब आहे. जीवनात काम करता करता मरण येण्यापेक्षा ते काम उत्सवाने करावे. जीवन संघर्ष मांडताना आनंद घ्यावा. दु:ख विसरावे असा संदेश ते उत्सव लोकगीतातुन मांडतात.

4) नातेसंबंधा बाबत लोकगीतातून पारंपरिक संबंधाच्या मानमर्यादा सांभाळलेल्या दिसते. त्यात हितसंबंध जोपासणारी भावना प्रकट झालेली दिसून येत. अतंर्गत कलह जास्त दिसत नाही.

5) भिल्ला बारेला समाजाला आदिवासी धर्माची लिखीत संहिता नसल्यामुळे त्यांना धर्मग्रंथ नाही. मात्र निसर्ग आपला धर्मग्रंथ आहे ते प्रकृती पूजक असल्यामुळे त्यांचे वर्तन ते देवदेवतांच्या स्वरुपात लोकगीतातुन त्याच स्तवन करतात .

6) आपल्या जगण्या संबंधी महापुरुष याच्या गौरव गाणारी गीते ते म्हणतात तर इतिहासाला उजाळा देताना ते लोकगीतातून मांडणी करुन ऐतिहासिक दर्शन घडवून आणतात. आदिवासींवर शोषण व्यवस्थेने केलेल्या शोषणाची देखील उजळनी केलेली दिसून येते.

7) आदिवासींचे जीवन हे कृषी आधारीत असल्यामुळे कृषी दर्शन देखील लोकगीतातून दिसते.

8) भिल्ला बारेला यांच्या लोकगीतातुन विरता, संस्कार,विद्रोह,जीवन संघर्ष, स्नेह-भाव व प्रकृती दर्शन होते.

9) त्यांच्या लोकगीतात वाड:मय सौदर्य ओतप्रोत भरलेले दिसून येते.

B.Aadhar' International Multidisciplinary Research Journal
Impact Factor - ((SJIF) -7.675,
Special Issue
ISSN : 2278-9308
February 2020

संदर्भ :

1) शंकर तडवला, प्रकृती पूजक धर्म एवं संस्कृती, एकता परीषद पृ. क्र. 24

2)आदिवासी संपदा – राष्ट्रीय परिषद – भारतातील आदिवासी सध्य स्थिती व साहित्य

3) सुनील गायकवाड, भिल्लाऊ आदिवासी – लोक साहित्य व इतिहास

4) गोविंद गायकी : आदिवासी लोकगीताचा अंतर्वेध